

החורש ומשמרת קודשו

לכירורם של ציורי-שתייה ורישומיהם

א

בעבי החרש, פרושה מן העולם,
בצל של-אלון רם (...)

.....
והוא, האיתן, משטח חרמי זהב כלו,
.....

והוא, החרש, הפקד למנות נשמות אפה
ושמור משמרת קדש סוד בתוליה

קטע הוא משירת "הברכה" לח.ג. ביאליק, וכלולים בו כמה פריטי שירה, וראש להם השלישייה: ח ו ר ש , א י ת ן , מ ש מ ר ת , שהמבקש בשארי יציריו של המשורר, ימצא משמשים אותה העודה, כשימושם כאן. המעמד שהם מרכיבים בשירה חזיונית גדולה כמו "הברכה", הוא כמעמד שהם מרכיבים בשירה עממית קטנה, כמו "בנכר", שנאמר בה:

בעריסת כסף על מצע רך
האתרוג ישן שנת עולל מתוקה.

וכשומר ראשו, חבור הדם
עם ערבי נחל הלולב נשען
בקיר יגע - וסביבו הס!
ופתאם צנח גם הוא וישן.

.....
ובקפסת כסף על מצע רך
האתרוג ישן ובצדו לולב.

ודאי עניין הוא לענות בו, כי בשירה החזיונית הגדולה כוחו של האלון הרם ככוחו של החורש עומדים להם לקיים את תעודתם, ובשירה העממית הקטנה רפיונו של הלולב אינו עומד לו לקיים את תעודתו, אך כאן וכאן התעודה תעודת משמר, אלא שכאן הברכה וכאן האתרוג היא משמרת-הקודש. אבל דין ליתן כעניין לענות בו חטיבות-שירה שהן פרסונאליות באיתגליא, והם השיר-רים "לא הראגני" ו"אחד אחד ובאין רואה". שיר ראשון מפרש בו המשורר אפשרויות מותו, וראשונה להו, והיא הקרובה ביותר למשאלת לבו:

אם בתוף אהלי על יצועי אנועה
ומחמדי כלם על ידי
עד אחד יבואו יחנו עלי דומם
משמרת אהבה וקדשה סביב משתי
וימנו נשימותי האחרונות בתיק אל תיי
כמנות סגלות חמדה -

ונמצאו מחמדיו מקיימים בו במשורר מה שקיימו אביו-
החורש בכרכה, גם משמרת-קודשו גם מניין נשמות-
אפו. שיר אחרון חוזר בו כקירובו של אותו לשון-מש-
אלה:

ומראות ילדומי כלם על צבא חליפותם יחד
עם-כל-יקומם סביב ינהרו דומם דרך נפשי,
יסלו עלי ארחות זהרם [...]

ומה מופלא הוא, כי כאן וכאן מבליחות, בבניין ציור המעמד וחיטובו, שתיים תמונות-יסוד איוביות: (א) "יחד יבואו גדודיו ויחנו סביב לאוה לי" (יט, יא); (ב) "בהלו נרו עלי ראשי לאורו אלך חושך כאשר הייתי בימי חורפי בסוד אלוה עלי אוה לי בעוד שוי עמדי סביבותי נערי" (כט, ג-ד). אבל מה שתשוב במיוחד לענייננו עתה הוא כי גם בשיר-התפילה לשיבת-חזון-קדמת-ילדותו, שילכד ראשית חייו ואחריתם, נראה את אבירי-החורש כפי שראינום במשמרת הברכה; הלא כן יאמר:

עוד כל-יעריו על-משמרותם, אורגים צלליהם חורי,
לא נפקד מהם ולול ואחת מרשותם לא נקרעה

היערים על משמרותם, החורש על משמר קודשו - הרי ציור שנעשה קניין לשוחרי שירה, ונועדו לו רוב גל-גולים.

ב

ובכואנו לומר מה בגלגוליו, חובה שנקדים ונעיר, כי דרכה של השירה להעמיד את האילנות בחינת שומרי סביביהם מצוי בשירת העמים, ושירת העברים בכללותה, משכבר הימים, אך מותר להניח כי מכוחו של ביאליק הסעיף בשירתנו הרבה לאחריו, וכדרכו של רוב שימוש כדי שיגרה הגיע, והיה משתחק ומתבלה עד-גמריא

וניתן להוסיף לה דוגמאות הרבה. ולעניין דוגמאות מבית תיסע ראשונה דוגמה מלפני כשני דור, ושבה משמשים גם הרים גם עצים בחינת שומרים, והיא לנתן נטע ס מו א ל י ("מתזה מול מזוזה", 'הבוקר אור', תרל"ו, עמ' 271):

על המצפה כאנשי חיל,
ההרים יצמדו ועצים רעננים,
פרכת המסך יטה הליל,
ותדם האדמה יחסו השושנים.

דוגמה זו כלולים בה כל יסודות השימוש המצויים — יציבתם של ההרים והעצים בתוך חשכת העולם ודממתו, והיא המבליטה את תעודתם, הנגדרת כשל אנשי חיל. וראיית ציבור אילנות כגונדת חיילים וכדומה מצויה, ולשון Trupp, Truppe, שעיקר שימושו בחיילים, יפול אף באילנות, גם בהקטנה Truppel (ובדיאלקט Druffel), וראה דוגמה מבית — א. מ. ד י ק הכותב: "דיא וואונג האט דאן זייער פרוינדליך ארויס ביקונט פון אונטער איינער טריפע (קופע) בוימער" ("דיא אלטע ליבע ראס" טעט ניכט", ווילנא, תרל"ו, עמ' 25). ושיעור הדברים: מעון המשפחה ההיא נשקף ברוב ידידות מאחורי קבוצת עצים.

ועניין ההרים כשומרים אתה מוצאו בשירת דור אחרון, והדוגמאות מרובות ומהן ידועות למדי, כגון של רחל ("עם שחר"):

מימין הרים כמשמרת,
מרחבי שדמות לפני,
ורנים בני עשרים אביבי.

השורה האחרונה מדגישה את תכונת החוויה שבצורך כחווית-נופה של ארצנו, שמשניתן לה ביטוי נעשה כמטבע המצוי, בייחוד מכוח-שילובו בשירי-זימרה. ולא עוד אלא הציור של גוף מולדת, שההרים משמרתו, נראה בחינת ציור ידוע, עד כדי התגרות חילופו בו, וכן משה בסוק בבואו לתאר עיר מולדתו בגולה (נחושתיים והללויות, תשכ"א, עמ' מט):

יש עיר במרחקים אשר אהבתי. אהבתי.
אני לה בן הייתי — והיא לא אם.
הרים סביב לה — והיא לי לא משמרת.

ברגיל משמשת מסגרת-ההרים כמסגרת משמר לצירום של עמקי ארצנו, אך הציור נתפשט לנופים שונים. וכן למשל, בשיר על ים המלח ליי. מאניק (טרטיט אין באגינען, 1955, עמ' 26):

אילולא בא, מדי פעם בפעם, חידוש החוויה ומצילו. עצם-הויקה לאוהו ציור מובנת מאליה, שהרי עמידתם של אילנות, כשל הרים, שהיא עמידה יציבה, כשם שהיא מיעדתם למעשה משמר ומשמרת בממשות, כך היא מסגלתם לכך בשירה. ואם לסקור במרופף תולדת השיר-מושים האלה ודרכם מתוך הסתפקות בשתיים דוגמאות, נזכיר שירו של אלכסנדר פושקין על עץ האנצ'אר, הוא עץ הרעל, וכך פתיחתו:

В пустыне чахлой и скупой,
На почве, зноем раскаленной,
Анчар, как грозный часовой,
Стоит — один во всей вселенной.

שיעורו של הבית: במדבר גרפה וכילי [= מעורטל], על קרקע מלוהטה ביקוד, אנצ'אר כשומר איום עומד אחד [= יחיד] בכל היקום. והרי הוא לפנינו בשניים תרגומים. תרגום ראשון, של י. ליכטנבוים ('הצופה', ז' אייר תשכ"ב):

על אדמה לבנה מחם,
במרחבי ציה שממו,
אנצ'ר בדמות שומר אים
נצב, אחד במלא עולם הוא.

תרגום אחרון של יעקב ז"ק ('מבחר שירים ליריים לפו-שקין', תשכ"ו, עמ' 75):

בלב מדבר שומם, ערם,
בארץ ציה משפלת,
אנצ'ר, כמו זקיף אים,
נצב יחיד בכל החלד.

לענייננו עתה חשוב הבדל הגדרת תפקידו של העץ, שהמתרגם האחד מגדירו: שומר, והמתרגם האחר מגדירו: זקיף, שעתידיים אנו לראות החלפתו של מונח ראשון במונח אחרון, עד שלשון אחרון נעשה כמטבע הקבוע. ועתה נזכיר שירו של קונראד פרדינאנד מאיר, השם בפיו של הטון, בבואו לנווה-מנוחה באי שהקצה לו צווינגלי, לאמור:

Hier waltet Friede wie im Paradies
Die Wache hält ein Eichbaum düsterkühn
Und färbt den kleinen Hafen düstergrün

שיעורו של הבית: פה ישלוט [= ישרה] שלום כבגדן העדו; שומר ישמור אלון נועז-קודר, ויגווז את החוף [= הנמל] הקטון כעין ירוק-קודר. והבאנו דוגמה זו מתיחת אילנה, האלון השומר, כהיותו בשירת הברכה;

[9]

הדוגמה האחרת, שבה האילנות מקיימים תעודת מרתם בתחום-זימונים צר אך רוגש של החי, היא ליונה שפירא ("בשביל המופלא", 'משא', 'יג' תמוז תשכ"ו):

בשביל המפלא,
שְׁאִילֹנוֹת וְקָנִים שׁוֹמְרִים עָלָיו
נְקִרִיתִי אֶל עוֹבֵר וְשׁוֹב,
שִׁיחַ וְשִׁיג הִיָּה לִי עִם יְצוּרִים יִפְי־מְרָאָה.

ולעניין אילנות בייחודם לסוגיהם, נועדו בעיקר אלה, שיציבתם מכשרתם לכך, ולפי המקרא סבירה מועדנותו של התומר, אך דוגמאות שימוש במסגרת ציורו לא נעשו הטיפוסיות ביותר, והרי שתיים דוגמאות האחת לש. שלום ("סירוב", 'מאסף סופרי ישראל', ז, 58):

צִוּק שֶׁל גְּבוּהַ, נֶאֱמַר שֶׁל מְדַבֵּר, מְשַׁמֵּר שֶׁל תֹּמֵר,
אֶפְדוּנֵי חֶשֶׁן חֲמָה עַל אֶפּוֹד בֶּד לְבָנָה.
לִוּחַ שֶׁל שַׁחַק, מַעֲזָן שֶׁל בְּדֻלַּח, עֵט עַץ גִּמְרַר,
רֶשֶׁם תְּרִים שֶׁל לֹא עַל קֶשֶׁת חֲרוּת עֲלִיוֹנָה.

הדוגמה האחרת היא לקהת קליגר בשיר, שעניינו שלושה עצים בבית-אלפא (די פרעסע, באנוס ארט, 7 במאי 1965):

דְּרִי תִמְר־בֵּימֵעַר
דִּי דְרִי יִגְשַׁטְאִמִיקַע שׁוֹמְרִים
קוֹקֵן צוּם פִּנִים
פֶּתַח זִנְעִטְסוֹנְקֵעֵנֶער בֵּית אֶלְפֵא
אִין גְּרִיץ סִיווֹנִידִיקֵן עִמָּק זֶרְעֵאל.

שיעורו של הבית: שלושה עצים-תומר, השומרים צעירי הגזע, מתבוננים בפני בית-אלפא שקוית-השמש, בעמק יזרעאל ירוק-הסיוון.

ד

הייחוד הבולט והמצוי הוא בשימוש הברוש, שחוסנו וקיפוחו עשוהו כשם דבר לשומר ולשמירה, בממש כבשירה, ושעל כן הדוגמאות מרובות ויוצאות לכמה וכמה פנים. כן למשל ז. שניאור בעניין הערבות הצופות לחתן ('שירים', א, עמ' 179):

וְשֵׁם אַחֲרָי כִּתְפֵן מֵעַל לְצִמּוֹת הַמְּפֹזְרוֹת,
מִתְנַשְּׂאִים בְּרוּשִׁים וְקוֹפִים תְּדִי־הַעֲטָרוֹת.

פְּטוֹר סְרִיסִים נִצְבּוּ שְׁחוּפִים, קוֹדְרִים גְּבֵהֵי קוֹמָה
לְהִיחֵם עַל הַנְּאוֹת הַמְּתִיפּוֹת פֹּה לְחוֹמָה.

לרפן צו דיך ריטער מאמען,
דארט צו דיך מיט איר צחאמען.
נאר די בערג די אלטע וועכטער,
מיט די זין און מיט די טעכטער.

יא מיט אלע זין און טעכטער,
קיכנדיקע פאר געלעכטער,
ארעם אייגעקופט אין ארעם,
לאזן קוועלן דיך פון שטורעם.

שיעור הדברים: רצים אל אמך האדומה, להיות שם עמה יחד, אך ההרים, השומרים הזקנים [= הישנים], לרבות הבנים והבנות, כן לרבות הבנים והבנות, המתלעלים מרוב צחוק, זרוע שלובה בזרוע, יעניגוך עונגו-שלי-סער.

ג

ולעניין אילנות דין להבחין בין קיבוץ ובין יחידיהם לסוגיהם, כשהצד השווה הוא הבלטת תעודתם, תעודת משמר ומשמרת. לעניין קיבוץ, אילנות סתם, ראה למשל תיאורו של שלום עליכם ('אין שטורעם', פרק ג): "א שטילע פריילינגס-נאכט אין געווען די ערשטע נאכט פון פסת. א שטילע, א ווארעמע נאכט. שטיל, ווי פארחלומט, זענען געשטאנען די איינגעשלאפענע הייזער. ווי סאל-דאטן אויף דער וואך האבן זיך אויסגעצויגן די בוימער פון ביידע זייטען גאס. נאך נאקעטע, אן בלעטלעך, נאר גרייט אויף אַנצוקלייזן זיך זייער זומערדיקע הלבשה". לאמור: ליל אביבי חרישי היה ליל ראשון של פסח; לילה חרישי חם. חרישים כחולמים, עמדו הבתים הרדומים; כחיילים על משמרתם נוקפו כלפי מעלה האילנות משני צדי הרחוב; ערס חשופים, בלא עלעלים, אך מוכנים ללבוש את לבושם הירוק, לבוש-הקיץ.

וראה שתי דוגמאות-שיר; הדוגמה האחת, שבה האי-לנות מקיימים את תעודת משמרתם בבית-קברות, והיא למנדל טאבאטשניק ('מענטש און זיין ארום', יוהאנס-בורג, תשכ"ג, עמ' 72):

שטייען מצבות
אין טרייער געבויען,
באדרייען מענטשלעכע דאליעס;
דערבני שטייען בייער-
ארום די מצבות-
די שומרים, ווי שטומע,
אויף בינדע מלוח.

לאמור: עומדות מצבות, כפופות עצבות [= אבל], מצירות בגורלות אדם; לידן עומדים עצים, מסביב למצבות, כשומרים אילמים למולות עניים [= עלובים].

וכן בהמשך השיר (שם, עמ' 181) :

והברושים מאחוריהן נצבים מחשים שומרים
מחדשים רגע מוסר-לחשם ואינם גומרים.

הקירבה והמרחק בין תמונתו של ביאליק ותמונתו של שניאור גבלטים כמאליהם — כאן האלון שומר על הברכה, כאן הברוש שומר על הערבה, והסימנים הני-הנים בהם מדברים בעדם, והם כמעט מקרבים אותם לצמד-סמלים, והמבקש להשלים חסרונו של הכמעט ילך אצל שירו של יעקב שטיינברג ("טפוליה וברוש", שירים, עמ' רי), שנאמר בו :

בסות העלים היא כאחות התרדה
הוא לו דמות כעלם גא זקוף ראש.

וכן :

לברוש דמות גזיר קופא על חלומותיו,
ולבבה היא, לב עלים, תמיד חרד.

אולם מיצוייו של עניין זה, תפיסת יסודות-עולם כצמד-ניגודים וכדמות שני אילנות שונים, אינו מענייננו עתה, והרינו חוזרים למשל הברושים, ככינוי הקופרסוס, שמשניטע כדרך שניטע בנופה של ארצנו, ממשותו מיעדתו להיות דוגמת שיר וסמלו. ראה, למשל, מרדכי טמקין ('אגד קט', תשכ"א, עמ' 42) :

כמו בטקס אבלות
נצב משמר ברושים,
כלי נוע בחשרת אורה;
אמנם כלם קדושים
כל הגופלים במכורה.

הציור של הברושים הנטועים על קברי גופלים, והוא כציור של משמר אבל, מזמן כמאליו את דימוים כנרות, והם, על יציבתם וזקיפותם, כנרות אבל, וכן למשל בשירה של רחל קארן ששמו: "ציפרעסון", כלומר: ברושים (די גאלדענע קייט, 1967, חוב' 60, עמ' 481) :

די צווי ציפרעסן,

ואס ס'האט דער מאמעס האנט פארפלאנצט,

אין הייסע זאמדן סך לכיש,

סאר ביידע צוגלייך,

א ס'זאל די ערד, באטל'ט מיט זייער בלוט,

זיי נישט פארגעסן,

גען זיך צו דער הייך,

זיי טונקעלע, שלאנקע ליכט.

ושיעורו של הבית: שני הברושים אשר יד האם נטעתם בחולות לכיש החמים, לשני בניה בשווה, לבל תשכחם האדמה, טלולת דמם, נמשכים אל על, כנרות אפלים-תמימים. והיא דוגמה, כיצד ניתן משל פשוט להידרש על דרך סמלו של שיר, שכוונתו לספר על מעשה שהיה, הוא מעשה רבקה גובר, שנטעה שני ברוי-שים לזכר בניה אשר נפל, והברושים הצומחים ועולים מתוארים כצמד נרות, שכמה לשונות רואים אותם כשם דבר לזקיפות, והגדרה כגון kerzengerade תוכיח. אבל צמד-תכונותיהם של הברושים, התמירות והאפולוית, מעלה עליהם על הנרות תפקידם אחר, תפקיד האבל והזיכרון. כהשאלה זו אנו מוצאים בשירו של דוד לוי תן "שירים לימים נוראים" ('משא', ערב יום הכיפור תשכ"ח) :

ההר מאד רהי
ונרות-ברושים
מחפים לפלא חלום

ושמא פעלה בלי משים החלפת חריזה עלומה: ער — נר, ובכמה לשונות ער ושומר עולים, כידוע, בקנה אחד, ואף המקרא מסייע ("לא ינום ולא יישן שומר ישראל"). ולעצם ההחלפה ראה ברוך כצנלסון ("גיל ערירי") :

אני ישן - ולפי נר
דולק בלילה נר אבלי.
חללי ביום קברתי
ועתה בדרך נשארתי
עם גילי.

אני ישן - ולפי נר
דועך בלילה. הה, נרי!
בשנתי אני יודע:
גיל-נאלתי דומע
ערירי.

ה דימוי אילנות כאבלים מצוי, וכשם-דבר לו הערבה, המתוארת באבלה ובכיה, וכן כינויה בקצת לשונות wierzba płacząca, Trauerweide. ואף בלשוננו בשני דור אחרונים: ערבת בכות, מתוך הסתייעות בתהילת על נהרות בבל. אך דומה יותר לציורנו, ציור הברוי-שים האבלים, הוא ציור האורנים האבלים, וכן נאמר בשירה של אניטה דרוסטה-הילסהוף "העור-בים", וכך בערך שיעורו :

[5]

מתארכים, קרניים אחרונות יוקדות, וענקי-אורנים שוכי רים בבקעה בקתה קטנה. וכן ל. רוזף (שבת) היימען, תש"ט, עמ' 2 :

און ווערבעס וויינערינס, א ווייטע שורה, ווי טרייע וועכטער אין א שטרענגער גלייך, זיי סודען זיך אין טרויער-רויש גיט קלאַרן, און שאַטענען אן אומעם אויפן טייך.

לאמור : וערבות בוכיות שורה רחוקה, כשומרים נאמני בקו מישרים חמור, מסתודדות בהמולת עצב מעוממם ומטילות צל עגמה על הנהר (או : על האגם). וכן אברהם סוצקבר ("א חלום פון א גאלדשמיד", די גאלדענע קייט', 1960, חוב' 37) :

ס'באגלייט מיך פאָזע מידע בייטן,
אַ האַלבן וועג - דער שומר אַלעאנדער,
און איך די שוואַלבן סטרונעדיק באַגלייטן.

לאמור : מלווה אותי לאורך ערוגות ליאות, מחצית הדון, השומר ההרדוף, ואף הסנוניות כעין המיתר תלווינה.

ר

ולעניין הברושים, הרי סמלם-תפקידם נתחזק להם מחון שזקיפותם סייעה לתמורה, שכבר העמדנו עליה, היא תמורת כינוי שומר בכינוי לשון זקיף, כלשון שהגדרתו עולה מלשון המשנה : "ובעקבו של עם מעמידין זקיפים לפניו ואחריהן וכשילים של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידן לקפח את שוקיו שתחילת ניסה נפילה" (סוטה ת, ו). ופירשנו מקורו של הכינוי, כדי להדגיש את החליפה הסמאנטית, כפי שהיא מובלעת בשימושה של רחל, המתארת את עצמה בחינת שומרת על גן וציציו, שהצגתם כדרך השאלה ("פרחי אולי") :

ולילה בליל - זקיף על המשמר
בשערי הגן ללא ליאות
סכותי על ציצי בפני רוחה הקר,
רוחה של ודאות.

אבל השימוש המצוי מדמה את העץ, וביותר את הברוש כזקיף, וכן יעקב פייכמן בשירו "אילנות בלילה" (פאת שדה, תש"ה, עמ' 45) :

מה ייף מאילנות בליל, - משמע
צמחם רוגש בצל, ולא יחדל?
ברושים זקיפי נבולות פהים, בלי נוע
ישנו שותקים וכד במ לא יבטל.

שני ארזים, שהופים, שבים
כאבלים על קבר,
עורב במרט נוצותיו
בדד יתגרד שמה.

ונחזור לדימוי הנרות כדי לראותו בהרחבתו, היא הרחבת הנרות למנורות, ועתה בנופם של ציורי אמונה, מתוך העמדת הטבע כבית מקדש - מ. מ. שאפיר (אויף מיין פידעלע ליד, 1966, עמ' 41) :

נאר מיר אבער כישופט דער וואַלד-מקום-קדוש
מיט זינע טאפאלן-מנורות
חאס צייען די צווייגן, ווי הענט, צו די הימלען
און לריבן מיט לעבעדיקע בלעטער-געשעפטשע דעם
בורא

פאַר אַלע געשענקטע פאַרמענס
פאַר זון און פאַר ווינט און פאַר רעגן.

לאמור : אך לי קוסם מקדש-היער במנורותיו-צפצפותיו, הפושטות את ענפיהן, כיריים, לשמים ומהללות בלחש-טרפים חי את הבורא על כל מתות-היש, על שמש ועל רוח ועל גשם.

ומשראינו את הצפצפה בכך, נוסף לה את אחיותיה, קודם כל את אחותה ממש, כפי שהראה אותה ז. שניאור ("קארשן", 40' יאר וכר', עמ' 16) :

אַרום שטייען טאפאלן - ווי שומרים פון גארטן,
ווי כהנים גדולים און גרינע טליתים,
די צווייגן געשפיצט און געשטרעקט צו דעם הימל,
און דוכנען אייביק און בעטן אן ווערטער:
מער שטראַלן דעם גארטן, מער שטראַלן.

לאמור : מסביב עומדים עצי צפצפה שומרי-הגן, ככור הנים גדולים בטליתות ירוקות, הענפים מחודדים וזקור פים לשמים, והם מברכים תמיד ומתפללים בלא דברים : יותר קרניים לגן, יותר קרניים. ואילו יעקב גרוספר ("איו שאטן פון א שטיין", בוקארעשט, 1934, עמ' 69) :

דער וועג ווערט גלייך און ברייטער, א בריטשקע קומט
צו פליען,
דא שפרינגען קליינע ינגלעך, דערהיצט ארום א גרוב,
די שאַטנס ווערן לענער, די לעצטע שטראַלן גליען,
און ריחן-סאָסנעס היטן אין טאַל א קליינע שטוב.

לאמור : הדרך מישירה ומרחבת, כרכרה באה ביעף, פה קופצים גערים קטנים מלוהטים מסביב לבור, הצללים

כַּעֲנָבֵי כַחֲלוֹל בִּירֵק טְרַפֵּי הַשֶּׁעַר
בְּרוּשִׁים נִצְבּוּ שִׁירֵי, עֲצַרְתַּת בְּרוּשׁ

וראה מקבילתה בפרוזה כפשוטה והיא לש. בן-ציון
("הלבן"): "לבדי אני מטייל לפני שער זה ושני זקיפיו
הברושים הדוממים — מתקרב ומתרחק".

ריבוי השימוש בתמונת הזקיף עלול היה לעשותה
ואף עשאה מוסכמה גדושה, בייחוד לאחר ציפופם של
מטבעות-הלוואי שלה, וכדוגמה שירו של משה בן-
מנחם ("בתוך הגן", 'הפועל הצעיר', יח' שבט,
תשכ"ב):

חָבַר בְּרוּשִׁים בְּעֵלֵי גוֹי וְקוּמָה,
צִמְרָתָם נִטְיָה וְהוֹלֶכֶת רוּמָה,
לֵיבֵד דְּרֶךְ נִצְבִּים וְחֻזוֹתָם כַּחֲמוּתָה.

עַל מִשְׁמַרְתָּם מוֹל שְׁעָרֵי שְׁחָקִים,
דָּם יַעֲמְדוּ כְּנִקְיָפִים עֲנָקִים,
יִקְשִׁיבוּ, יִשְׁקִיפוּ, סוֹקְרִים מְרַחֲקִים.

דוּמָם הַפְּרִדָּס... אֵךְ דוּמָה, הַשּׁוֹמְרִים
חֶרֶשׁ קוֹרָאִים זֶה אֶל זֶה וְאוֹמְרִים:
אֲנִי אֶת הַשְּׂמִים עוֹנְקִים וְקוֹמְרִים.

ודומה כי הרגשת ציפופם של המטבעות, שנעשו שיגרה,
ליחשה לו למשורר, שיבליע תוספת של חידוש, והיא
תמונת השומרים הקוראים חרש זה אל זה, שזיקתה
לקדושה של שבת ("סוד שיח", "קרא זה אל זה ואמר")
מעמידה את השומרים כמלאכים, ושמה ממצע עניין
עיר וקדיש שלשון עיר מתפרש אָר, ואין כאן המקום
להאריך.

הצד השווה בדוגמאות שבדקנו בהן הוא בכובד הראש
של שימושן וכוונתן, אך יש, כמובן, דוגמאות לחילופן,
הנוגע בתחומן של השחוק. כדי לעמוד על כך, ראוי
להקביל מכאן תמונה רחוקה, והיא למגדלי בספר
זכרונותיו: "עומדים עמודים של פנסים, של טלגרפים,
של טלפונים ושל חשמל, עומדים כנטורי-קרתא על
משמרתם בחוצפה כלפי שמיא", ומכאן תמונה קרובה,
והיא לשלמה צמח ("שנה ראשונה", פרק "מן הפרט
אל הכללי"): "רואה אני בן אדם סרוח לכל אורכו על
המיטה, ישן ונוחר, ורגליו יחפות, ושני מגפיים, כשני
זקיפים על משמרתם עומדים בצדו". כאן נעשה דומם
שתחילתו צומח (עמודים), וכאן נעשה דומם שתחילתו
חי (עור מגפיים) בחינת שומרים, ופלפלת ההומור
מנצנצת מאליה.

ועד היכן הגיעה החלפת השומר בזקיף, אתה למד מתוך
שירו של אליהו מייטוס המתאר, כביאליק לפניו
וכלשונו, את הלולב בחינת שומר, או שומר ראש, של
האתרוג ('בלדות מגוף הילדות', תשי"ד, עמ' 108), אך
יאמר:

שֶׁם גַּם בְּקַפְסָה שֶׁל כֶּסֶף הָאֶתְרוֹג מוֹנֵחַ בְּקִדְשׁ,
עַל מִצַּע קַנְבוּס, וְהַלּוּלֵב - זְקִיף נִשְׁעָן לַפֶּתַל,
וְכָל הַבָּא אֶל הַסֶּפֶה מְבַרֵךְ אֶת הָאֶתְרוֹג בְּדַחֲלֵוֹ

ולתיאור הברוש כזקיף ראה ש. טשרניחובסקי
המתאר גופה של ירושלים — לפנינו קבוצת אילנות,
ובכללם הארון והברוש, וזה נאמר בו ("רוצה את
לשמוע"):

שֵׁנִי לוֹ הַבְּרוּשׁ - וְגַם הוּא בְּנוֹנוֹ
נִמְתָּח כְּזְקִיף, מִתְנוֹדֵד עַל כֶּנֶס,
כָּל מִתְיַפֵּחַ, קוֹבֵל כְּלַפֵּי עַל.

אמת, לא מצאנו פה לשון שמירה, אלא מתיחה, שמתוך
שזוא סמוכה לו לזקיף, היא כמעלה אותו ציור של
"וא"ו שצריך למימתחיה כזקיפא" (מגילה יו, ע"ב).
ומובן, כי מתיחה אינה אלא המשכה של זקיפה, כשם
שזקיפה היא אחותה של יציבה, שכן לשון ניצב מובלע
בו גם ציור שימוש בלשון מקרא גם תמונת שימוש
בלשון חכמה, היא חכמת ההנדסה, שהניחה לשון ניצב
לעניין perpendicular, ועירוב זה מכוון גם בשימושי-
השירה. והרי מעט מהרבה — א. ש. שווארץ ("לעת
ערב", 'שירים', תשי"ט, עמ' 301):

וְטוֹב הִיָּה לְעִיף מִלְהָבִים
שֶׁל יוֹם הַהֶנְפֵּשׁ מוֹל שְׁקִיעָה בֵּין בְּרוּשִׁים נִצְבִּים

או ורובבל גלעד ('פריחת הארונים', עמ' 55):

הַבְּרוּשִׁים נִצְבּוּ עַל הַסֶּפֶף
וְהַרְפִּיעוּ רֵאשֵׁם לְשִׁבִּיל
וְצִלֵם הַסְּעִיר בְּגִיל
חֻזִית תְּמָה
וְחֻזִית כֶּנֶף.

ודומה, כי תמונת הברושים על משמרתם באה על
חודה, כשהיא משמשת סמלה של השירה עצמה; וכן,
למשל, ש. שלום ('פלא גמע', תרצ"ד, עמ' ה),
שני חרוזי הפתיחה של שיר הפתיחה, אחד מלעיל
ואחד מלרע, הם חרוזי השיר כולו. וכך לשון הפתיחה:

בְּרָכָה, וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׁנֵרֵאִית כִּמְצַעַת תְּמוּנָה שֶׁל רַחֵם
(שִׁירַת רַחֵם, עַמ' קַנָּד) :

וְלִשׁוֹב וְלַחֲזוּת
אֵת נִילוּ הַבְּרוּךְ שֶׁל אֶתְמוֹל -
הוּא, אֶתְהָ, אֵילְנִי...
הוּא, אֶתְהָ, אֲנִמִּי הַתְּכַל...

כִּאֵן וְכִאֵן מִשְׁקַע שֶׁל חוּוִיָּה רַחוּקָה-קְרוּבָה, אֲלֵא שְׁכָאן
הַאֲגָם, שְׁמִילֵט אֵת עֲצָמוֹ לַתּוֹךְ הַחֲלוּם (וְאִפְשֵׁר שְׁתִּיבַת
שְׁנֵתִי, כְּלוּמֵר: הַשִּׁינָה שְׁלִי, מִסְתַּתְרַת מֵאֲחֻרֵיָּה תִיבַת
coח. שְׁהוֹרָאֲתָה יוֹצֵאֵת גַּם לְשִׁינָה וְגַם לַחֲלוּם), שׁוֹב
אֵינּוּ מִבְּקֵשׁ מִמֶּשׁוּ שֶׁל הַיּוֹם, כְּנִיגוּדוֹ שֶׁל לַיְלָה; וְכִאֵן
הַאֲגָם הַכְּחוּל, שְׁמִילֵט אֵת עֲצָמוֹ לַתּוֹךְ הַזִּיכְרוֹן, מִבְּקֵשׁ אֵת
מִמֶּשׁוֹ שֶׁל הַיּוֹם, כְּנִיגוּדוֹ שֶׁל אֶתְמוֹל.

אוֹלָם אִם לַחֲזוֹר לַתְּמוּנַת הַשְּׁתִּיבָה שֶׁל בִּיאֵלִיק וִיסוֹ-
דוֹתִיָּה, הֵרִי נִיתֵן לְמִצּוֹא גִלְגּוּלִיָּה בּוֹ עֲצָמוֹ, וְלֹא בְּשֶׁל
עֲצָמוֹ בְּלִבְדּוֹ, אֲלֵא בְּשֶׁל אַחֲרֵיָם, וּבְעִיקָר בְּמַעֲשֵׂה תְּרֻגּוּמוֹ
שֶׁל זִיִּלְהֵלֵם טֵלִי לְשִׁילֵר וְזִרְכּוֹ בּוֹ - אֵךְ עֲנִיין זֶה קוֹבַע
פְּרִשָׁה לְעֲצָמָה.

הַאוּנִיבֵרְסִיטָה הָעֵבְרִית, יְרוּשָׁלַיִם.

וּבְאַחֲרוֹנָה נִחְזוֹר לְרֵאשׁוֹנוֹת, הֵיִיא נְקוּדַת-הַפְּתִיחָה שֶׁל
עֵינּוֹנוֹ עֵתָה - תְּמוּנַת בִּיאֵלִיק: הַאֲלוֹן שׁוֹמֵר הַבְּרָכָה,
וְנֵרֵאָה כְּגִלְגּוּלָה בְּשִׁירָה שֶׁל לֵאָה גּוֹלֵד בְּרַג ('עַל
הַמִּשְׁמֵר, עֵרַב רֵאשׁ הַשְּׁנָה תִשְׁכַּ"ג) :

אֵינְךָ מִבְּקֵשׁ דְּבָר -
לֹא אֵת הָעֵץ הַזֶּה
הַעוֹמֵד זֶה עֶשֶׂר שָׁנִים
כִּזְקִיךָ עַל מִשְׁמֵר.

לֹא אֵת הַדְּרֵךְ הַזֶּאת,
אֲשֶׁר מִקֵּץ עֶשֶׂר שָׁנִים
הִצַּעַתָּ עַד סֶף בֵּיתִי,
לֹא אֵת הַדְּמִיָּה הַצְּלוּלָה

בְּאֲגָם שְׁנֵתִי.

אִם לִיסוֹל אֵת הַשְּׁלִישִׁיָּה עֵץ - דְּרֵךְ - אֲגָם, וּלְפִסּוֹח
עַל הָאֲמִצָּע: עֵץ - [דְּרֵךְ] - אֲגָם, נִיתֵן לְהַעֲמִידָה עַל
צִמְד עֵץ - אֲגָם, וְלִרְאוֹתוֹ כְּבּוֹאָה-דְּכּוֹבָה שֶׁל אֲלוֹן -